

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2019. godini

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:

Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:

Miomir Korać

Urednici:

Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-061-3

SADRŽAJ

- 13 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja*
- 23 Dušan Borić, Dragana Antonović, *Istraživanje praistorije „dunavskog koridora“ u Đerdapu*
- 35 Slaviša Perić, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Ružica Savić, Olga Bajčev, *Geoarheološka istraživanja u Drenovcu 2019. godine*
- 43 Ognjen Mladenović, Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Svinjarička Čuka u 2018. i 2019. godini*
- 51 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapuran, Dragan Milanović, Ognjen Mladenović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka - iskopavanja 2019. godine*
- 59 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanja u 2019. godini*
- 69 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pael, Ondžej Hvojka, Rada Gligorić, Vojislav Filipović, *Lokalitet Gradac-Cikote: arheološka istraživanja 2019. godine*
- 79 Aleksandar Kapuran, Mario Gavranović, Igor Jovanović, *Istraživanja u okolini Bora u 2019. godini*
- 83 Dragan Milanović, *Rezultati arheološke prospekcije donjeg toka Južne Morave u 2019. godini*

- 89 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, *Legijski logor u Viminacijumu: Sistematska istraživanja severozapadnog dela utvrđenja u 2019. godini*
- 105 Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2019. godini*
- 121 Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2019. godini*
- 133 Saša Redžić, Ilija Danković, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) tokom 2019. godine*
- 147 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja lokaliteta Glacov Salaš 2019. godine*
- 157 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, *Arheološka istraživanja rimskog utvrđenja Timacum Minus. Sektor Južne kapije 2019. godine*
- 177 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Gordan Janjić, *Vrelo-Šarkamen: arheološka iskopavanja, prezentacija i promocija 2019. godine*
- 187 Vujadin Ivanišević, Katrin Vandered, Ivan Bugarski, *Caričin Grad - arheološka istraživanja u 2019. godini*
- 201 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Nikola Lazarević, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2019. godini: rezultati iz kruševačkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Nemanja Marković, *Sirmijum - rezultati antropoloških projekata u 2018. i 2019. godini*

- 227 Nemanja Marković, Oliver Stevanović, Nataša Miladinović-Radmilović, *Protokol uzorkovanja sedimenata iz antropoloških i arheozooloških celina za analizu intestinalnih parazita*
- 235 Josip Šarić, *Evolucija kompozitne alatke na primeru nalaza sa Bubnja*
- 241 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Analiza keramičkog materijala iz objekata 24 i 25 sa lokaliteta Nad Klepačkom*
- 257 Radmila Zotović, *Herkulov kult na području Srbije - kratka crtica iz proučavanja kultura na tlu Srbije*
- 265 Igor Bjelić, *Zajednički elementi na palminim kapitelima sa lokaliteta Timakum Minus i Municipijum DD*

Projektne i drugi izveštaji

- 277 Slaviša Perić, *Projekat Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 301 Ivana Popović, *Projekat Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 313 Miomir Korać, *Projekat IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 327 Vujadin Ivanišević, *Projekat Procesu urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*

- 343 Emilija Nikolić, Bojan Popović, Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Zaštita rudarsko-geološkog nasleđa planine Rudnik: Uređenje prostora oko praistorijskog okna na arheološkom nalazištu Prljuša-Mali Šturac*
- 357 Vesna Bikić, *Izložba Sofija i Beograd. Arheološki biseri: jubilej bugarsko-srpske saradnje u oblasti arheologije*
- 363 Emilija Nikolić, Ilija Danković, Željko Jovanović, *Digitalne priče iz Viminacijuma: učešće na projektu Roman Heritage in the Balkans*
- 375 Vesna Bikić, *Projekat Barokni Beograd - novo čitanje austrijskog nasleđa u strukturi grada*
- 385 Milica Tapavički-Ilić, *Projekat COST ACTION 2018 - SEADDA, Saving European Archaeology from the Digital Dark Age*
- 389 Sanja Nikić, *Izdavačka delatnost i Biblioteka Arheološkog instituta u 2019. godini*

Uvod

Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2019. godini predstavlja deveti u nizu zbornika radova, čije je izdavanje inicirano tokom 2011. godine, sa ciljem da se predstavljaju preliminarni izveštaji brojnih i raznovrsnih projekata koji se realizuju u okviru Arheološkog instituta.

Radovi su grupisani u tri tematske celine: izveštaji sa iskopavanja i rekognosciranja, analize arheološkog materijala, i izveštaji naučnih projekata i drugih aktivnosti.

Osnovnu delatnost Arheološkog instituta čini rad na projektima koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Arheološki institut je vodeća institucija za četiri, odnosno jedna od institucija u okviru još tri projekta. Godina 2019. istovremeno je i poslednja godina projekata započetih 2011. godine, pošto je novim Zakonom o naučno-istraživačkoj delatnosti predviđena drukčija organizacija rada počev od 2020. godine.

Pored toga, Arheološki institut je, u saradnji sa brojnim institucijama kulture u Srbiji, bio angažovan na većem broju projekata koji su finansirani preko programa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, a takođe je učesnik i većeg broja međunarodnih projekata. Tokom 2019. godine, Arheološki institut je rukovodio ili učestvovao na iskopavanjima većeg broja lokaliteta iz perioda praistorije, antike, srednjeg veka i modernog doba, sprovodi i projekte rekognosciranja, a takođe su saradnici Instituta bili angažovani na analizama raznovrsnog arheološkog materijala, uzeli učešća na većem broju regionalnih i međunarodnih konferencija, održali predavanja po pozivu i objavili brojne radove u nacionalnim i međunarodnim časopisima, monografijama i tematskim zbornicima.

Arheološka iskopavanja i rekognosciranja u 2019. godini:

1. Pećina iznad Trajanove table
2. Dubočka Pećina – Kozja
3. Vlasac
4. Slatina – Turska Česma, Drenovac
5. Svinjarička Čuka
6. Velika Humska Čuka
7. Prljuša, Mali Šturac

8. Gradac – Cikote
9. Hajdučka Česma
10. Čoka Njica
- 11–14. Viminacium (lok. Legijski logor – Severozapadni deo utvrđenja, Legijski logor – Zapadni bedem, Više Grobalja, Pirivoj)
15. Glacov Salaš, Sremska Mitrovica
16. Timacum Minus
17. Vrelo – Šarkamen
18. Caričin Grad
19. Prospekcija donjeg toka Zapadne Morave (Kruševac)
20. Prospekcija donjeg toka Južne Morave (Sokobanja, Niš i Aleksinac)

Projekti Arheološkog instituta koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije:

Projekti u kojima je Arheološki institut rukovodeća institucija:

1. *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI 177020), rukovodilac dr Slaviša Perić;
2. *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), rukovodilac dr Ivana Popović;
3. *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (OI 177021), rukovodilac dr Vujadin Ivanišević;
4. *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), rukovodilac dr Miomir Korać.

Projekti u kojima je Arheološki institut jedna od institucija:

1. *Bioarheologija drevne Evrope: ljudi, biljke i životinje u praistoriji Srbije* (III 47001), rukovodilac prof. dr Sofija Stefanović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
2. *Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana* (OI 177023), rukovodilac prof. dr Dušan Mihailović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
3. *Etnogeneza Srba u srednjem veku (rani srednji vek) – Uporedna analiza istorijsko-kulturnog nasleđa, genetskog materijala i predmeta materijalne kulture sa aspekta analitičke hemije* (III 47025), rukovodilac dr Irena Cvijanović, Istorijski institut.

Projekti finansirani preko programa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i ostali nacionalni projekti:

- *Konzervacija, restauracija i prezentacija neolitske arhitekture u Drenovcu;*
- *Arheološka istraživanja na nalazištu Velika humska čuka u Humu kod Niša;* ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej Niš;
- *Bronzano doba u severoistočnoj Srbiji –metalurgija, naselja i nekropole (sistematska istraživanja u 2019. godini);*
- *Prospekcija Malog Šturca – istraživanje praistorijskog rudarstva: istraživanje severne granice okna Objekat 1;* ostale institucije koje učestvuju: Muzej rudničko-takovskog kraja, Gornji Milanovac;
- *Projekat Glac – Arheološka iskopavanja 2019. godine;* ostale institucije koje učestvuju: The University of Sydney.
- *Arheološka istraživanja, prezentacija i promocija rimskog utvrđenja i grada Timacum Minus u Ravni kod Knjaževca;* ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej Knjaževac
- *Vrelo-Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija;* ostale institucije koje učestvuju: Muzej Krajine Negotin;
- *Projekat Viminacijum – iskopavanja legijskog utvrđenja na lokalitetu Čair;*
- *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave;* ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej, Kruševac;
- *Istraživanje neolitskih naselja na lokalitetima Stubline u Supskoj i Kraljevo polje kod Čuprije;*
- *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bron-zanom dobu severozapadne Srbije (sistematsko rekognosciranje 2019.);*
- *Uređenje i prezentacija praistorijskog rudarskog okna na lokalitetu Prljuša, Mali Šturac;*
- *Sistematizacija i dokumentovanje pokretnog materijala sa lokaliteta Pločnik iz zbirke Narodnog muzeja Toplice: faunalni materijal;* ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej Toplice, Prokuplje
- *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skadištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmiumu;* ostale institucije koje učestvuju: Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici.
- *Fontes archaeologiae Serbiae – Građa za arheologiju Srbije;* ostale institucije koje učestvuju: Srpska akademija nauka i umetnosti

- *Arheološka istraživanja termi Konstantinove vile na Medijani*, finansiran od strane Ministarstva kulture i informisanja, kao jedan od potprojekata projekta „Virtuozna prezentacija višeslojnog kulturnog identiteta modernog Niša“ koji je pobedio u okviru konkursa „Gradovi u fokusu“.

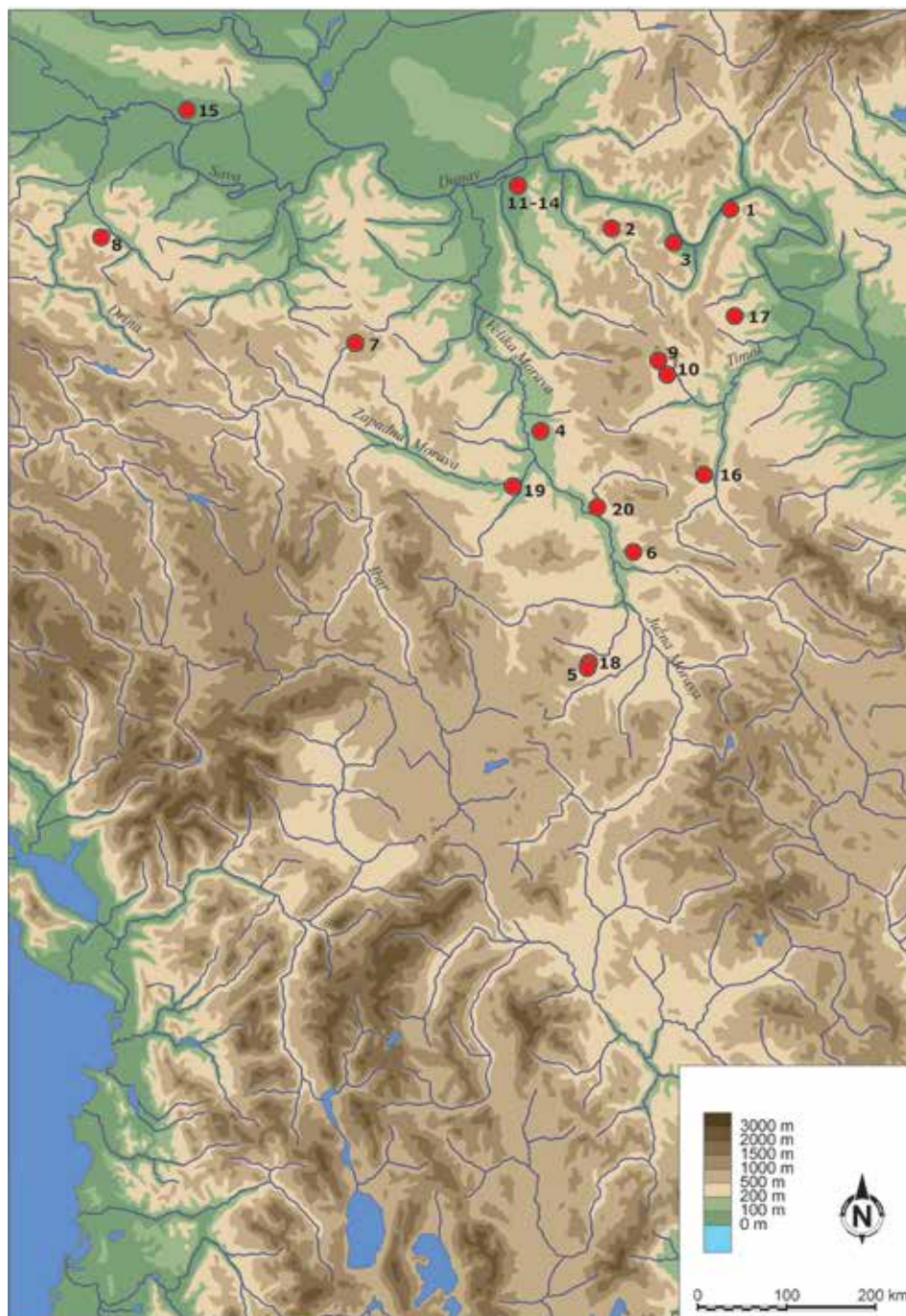
Međunarodni projekti:

- *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronзанom dobu severozapadne Srbije (projekat Jadar)*; ostale institucije: Muzej Jadra, Loznica, Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Brooklyn College, New York (USA); finansiranje: Ministarstvo kulture i informisanja RS, Institute for Aegean Prehistory (USA), PSC-CUNY Research Award program (USA);
- *Deciphering the origins of the sediment complex at the Neolithic settlement site of Drenovac in the Morava Valley, Serbia*; projekat se izvodi na osnovu Sporazuma o saradnji između Arheološkog instituta i Univerziteta u Kembridžu (The McDonald Institute for Archaeological Research, Charles McBurney Laboratory for Geoarchaeology);
- *Visualizing the unknown Balkans*; ostale institucije: Narodni muzej Leskovac, Institut für Orientalische und Europäische Archäologie (OREA), Wien, finansiranje: Innovation Fund „Research, Science and Society“ of the Austrian Academy of Sciences;
- *ARKWORK projekat: COST akcija (COST action) br. 15201 (CA 15201)*, projekat Evropske Unije (EU Framework Programme Horizon 2020), rukovodeća institucija: Uppsala universitet, <https://www.arkwork.eu>;
- *Living Danube Limes: Valorising cultural heritage and fostering sustainable tourism by LIVING the common heritage on the DANUBE LIMES as basis for a Cultural Route*; rukovodeća institucija: Universität für Weiterbildung Krems, Donau-Universität Krems;
- *ArchaeoLandscapes International*: mreža institucija proistekla iz projekta ArchaeoLandscapes Europe;
- *Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada*; ostale institucije koje učestvuju: École Française de Rome; Centre National de la Recherche Scientifique, Strasbourg; Römisch-Germanisches Zentralmuseum/ Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Mainz; Université de Strasbourg; Johannes Gutenberg-Universität, Mainz;

- **DANUBIUS Organisation ecclésiastique et topographie chrétienne du Bas-Danube pendant l'Antiquité tardive (IIIe-VIIIe siècles ap. J.-C.)**; ostale institucije koje učestvuju: HALMA Histoire, Archéologie, Littérature des Mondes Anciens Universitet, „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас, Софийски универзитет „Св. Климент Охридски“, Регионален исторически музеј Силистра, Регионален истрочески музеј Варна, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” - Bucharest, Institut i Arkeologjisë, Université du Québec à Rimouski, Univerza v Ljubljani, University of Leicester, GWZO Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa;
- **The paleogenetics of southestem Europeans, admixture, selection and transflormations**, ostale institucije koje učestvuju: Universität Wien;
- **Život na rimskoj cesti – komunikacije, trgovina i identiteti na rimskim cestama u Hrvatskoj od 1-8 st.**; ostale institucije koje učestvuju: Institut za arheologiju, Zagreb; projekat financira Zaklada za znanost Republike Hrvatske;
- **Procopius and the Language of Buildings**, ostale institucije koje učestvuju: Johannes Gutenberg-Universität Mainz;
- **Roman Heritage in the Balkans**, ostale institucije koje učestvuju: Udruženje za digitalizaciju i informatizaciju kulturne baštine - Digi. ba (BiH), Udruženje za promociju italijanske kulture u Bosni i Hercegovini, UET CENTRE (Albanija), Montenegrin Association for New Technologies - MANT (Crna Gora), projekat finansira Western Balkans Fund;
- **International Danube-Camps**, ostale institucije koje učestvuju: International Cultural Communication (Austrija), Eszterhazy Karoly University (Mađarska), Dolna Mitropolia Municipality (Bugarska), projekat preko programa Erasmus+
- **Death and Burial between the Aegean and the Balkans**, ostale institucije koje učestvuju: Österreichisches Archäologisches Institut, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien;
- **Exploring later Bronze Age societies of the Central and West Balkans and the Aegean**, ostale institucije koje učestvuju: UCD School of Archaeology, Dublin,
- **On the move: Prehistoric mobility and the spread of agriculture in Eurasia**, ostale institucije koje učestvuju: The Italian Academy for Advanced Studies in America, Columbia University, New York, USA

Arheološka iskopavanja i rekognosciranja u 2019. godini:

1. Pećina iznad Trajanove table
2. Dubočka Pećina – Kozja
3. Vlasac
4. Slatina – Turska Česma, Drenovac
5. Svinjarička Čuka
6. Velika Humska Čuka
7. Prljuša, Mali Šturac
8. Gradac – Cikote
9. Hajdučka Česma
10. Čoka Njica
- 11–14. Viminacium (lok. Legijski logor – Severozapadni deo utvrđenja,
Legijski logor – Zapadni bedem, Više Grobalja, Pirivoj)
15. Glacov Salaš, Sremska Mitrovica
16. Timacum Minus
17. Vrelo – Šarkamen
18. Caričin Grad
19. Prospekcija donjeg toka Zapadne Morave (Kruševac)
20. Prospekcija donjeg toka Južne Morave (Sokobanja, Niš i Aleksinac)

*Projektne i drugi
izveštaji*

Emilija Nikolić, Arheološki institut, Beograd
Bojan Popović, Arheološki institut, Beograd
Dragana Antonović, Arheološki institut, Beograd
Selena Vitezović, Arheološki institut, Beograd
Vidan Dimić, Arheološki institut, Beograd

ZAŠTITA RUDARSKO-GEOLOŠKOG NASLEĐA PLANINE RUDNIK: UREĐENJE PROSTORA OKO PRAISTORIJSKOG OKNA NA ARHEOLOŠKOM NALAZIŠTU PRLJUŠA – MALI ŠTURAC¹

Uvod

Arheološko nalazište Prljuša se nalazi neposredno ispod vrha Mali Šturac, najnižeg vrha planine Rudnik. Zauzima površinu od 2,5 ha i predstavlja najveći poznati praistorijski rudnik u jugoistočnoj Evropi (Antonović *et al.* 2014a, 29). Monumentalno rudarsko okno nazvano Objekat 1, arheološki se istražuje od 2014. godine, a nalazi se neposredno uz već postojeći vidikovac i poletišta za paraglajding (sl. 1). Uz znanje o prirodnim i kulturno-istorijskim vrednostima nalazišta, kao i uverenje da je prezentacija arheološkog nasleđa u cilju povećanja svesti o njegovom značaju najuspešniji način za sprečavanje nelegalnih iskopavanja i sakupljanja površinskih nalaza, pre nekoliko godina je odlučeno da se započne sa uređenjem arheološkog nalazišta Prljuša za posetioce.

Na arhitektonski projekat *Uređenje i prezentacija praistorijskog rudarskog okna na lokalitetu Prljuša, Mali Šturac*, koji su izradili dr Emilija Nikolić i dr Bojan Popović, a nakon inicijative i uz stručnu podršku dr Dragane Antonović, dobijena je saglasnost nadležnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture Kraljevo. Ubrzo su učešćem na *Konkursu za finansiranje ili sufinansiranje projekata u oblasti kulturnog nasleđa u Republici Srbiji* od strane Ministarstva kulture i informisanja u 2019. godini, obezbeđena i finansijska sredstva za njegovu realizaciju. Projekat je finansijski podržalo i preduzeće Rudnik i flotacija „Rudnik“ d.o.o. (sl. 2).

Izvođenje radova na osnovu projekta je trajalo tokom letnjih meseci 2019. godine (sl. 3), a u realizaciju su, osim oba autora projekta i rukovodioca arheoloških iskopavanja, dr Dragane Antonović, bili uključeni dr Selena Vitezović i dr Vidan Dimić, kao i diplomirani građevinski inženjer Zoran Cekić. Konzervatorski nadzor nad radovima su vršili saradnici Zavoda, Marija Aleksić Čevrljaković i Goran Kužić. Izvedene intervencije su obuhvatile uređenje terena, pristupnih staza i platoa za posetioce, kao i izradu zaštitne ograde i info tabli sa prostorom za odmor (sl. 4).

Slika 1. Okno Objekat 1 pre radova na prezentaciji u 2019. godini (foto-dokumentacija Arheološkog instituta).

Rudnik bakra na arheološkom nalazištu Prljuša korišćen je, po svemu sudeći, tokom eneolita i bronzanog doba. Velika količina usitnjenih stena pokriva ceo lokalitet, a po površini se pronalaze i brojni upotrebljeni kameni rudarski batovi. Arheološkom prospekcijom je dokumentovano osamnaest okana, dok je geofizičkim istraživanjima detektovano još više od dvadeset (Антоновић 2013, 61–76, Антоновић, Вукадиновић 2011, 35–45; Antonović, Dimić 2017, 121–128).

Na Prljuši su do sada arheološki istraživana četiri okna. Tri okna su otkrivena u okviru projekta arheoloških istraživanja Rudnika tokom perioda od 1981. do 1989. godine, pod rukovodstvom dr Borislava Jovanovića (Јовановић 1988, 5–12). Od 2011. godine arheološka istraživanja se sprovode u okviru višegodišnjeg projekta Arheološkog instituta *Prospekcija Malog Šturca – istraživanje praistorijskog rudarstva*, uz učešće Muzeja rudničko-takovskog kraja, pod rukovodstvom dr Dragane Antonović (Antonović, Vukadinović 2012a, 26–29; Antonović, Vukadinović 2012b, 95–106; Antonović 2017, 23–29; Antonović *et al.* 2014a, 28–32; Antonović *et al.* 2014b, 34–37; Антоновић *et al.* 2014c, 5–19). U okviru navedenog projekta više godina unazad se istražuje četvrto okno, nazvano Objekat 1, smešteno na gornjoj ivici nalazišta.

U oknu Objekat 1 eksploatacija rude je vršena u širokim i ne mnogo dubokim otkopima, pa su nastajale relativno prostrane rudne galerije, kojima su se, nakon napuštanja, obrušavale tavanice. Tri rudne galerije su potpuno ispitane, a utvrđeno je i mesto ulaza u jednu od njih, gde je očuvan uzan prolaz. Takođe, otkriven je horizontalni rudni kanal na čijoj sredini je nađen ulaz u samo okno. U oknu je istražena i velika četvorougona galerija, do sada najveća otkrivena odaja na nalazištu, dimenzija 6,40 m x 4,50 m (Antonović *et al.* 2018, 12–22; Antonović *et al.* 2019, 71–77; Antonović *et al.* 2021; Antonović *et al.*, u pripremi). Upravo je prostor oko ovog okna bio predmet uređenja nalazišta tokom 2019. godine.

Zaštita arheološkog nalazišta

Na arheološkom nalazištu Prljuša vidljivi su tragovi praistorijskog rudarenja, ali i savremenih industrijskih intervencija. Preko lokaliteta prelaze tri puta. Dva puta, na gornjem i donjem kraju, probijena su pre više godina radi izvoženja drva iz šume nakon seče. Treći put ide do centralnog dela lokaliteta i on je nastao prilikom geološkog istražnog sondiranja u cilju dovoženja geološke bušilice tokom sedamdesetih godina 20. veka, čiji su tragovi još prisutni. Uz zapadnu ivicu nalazišta, nalazi se i jedno istraženo okno iz 20. veka, duboko oko 25 m, čije je otvaranje ostavilo vidni trag u vidu deponovanog materijala koji prikriva ostatke praistorijskog rudarenja (Антоновић, Вукадиновић 2011, 38–39; Antonović *et al.* 2018, 14).

S obzirom na višegodišnju ugroženost arheološkog nalazišta Prljuša, najpre usled rada obližnjeg aktivnog rudokopa kompanije „Rudnik“ d.o.o., Odlukom Vlade Srbije od 23. februara 2017. godine, lokalitet Prljuša, koji se nalazi na delovima katastarskih parcela u državnoj svojini broj 1446 KO Rudnik i broj 17 KO Majdan, teritorija Opštine Gornji Milanovac, a koje pripadaju šumskom zemljištu i čiji je nosilac prava korišćenja JP „Srbijašume“, utvrđen je za arheološko nalazište uz određivanje mera zaštite. Merama je zabranjena izgradnja infrastrukture i promena oblika terena koja nije u funkciji prezentacije nalazišta, upotreba teške mehanizacije, izvođenje rudarskih radova i eksploatacije sirovina, kao i prosipanje, odlaganje i deponovanje otpadnih ili štetnih materija, čime je prostor zaštićen od daljih industrijskih radova (Одлука 2017). Međutim, i pored zakonske zaštite nalazišta od napredovanja savremene rudarske industrije, i dalje postoje ljudski faktori rizika od njegovog ugrožavanja. Mnogi posetioci planine Rudnik površinski prikupljaju minerale i na taj način oštećuju arheološke tragove, a često tom prilikom mogu biti povređeni. Prirodni uticaji koji konstantno menjaju izgled prostora su klimatske promene i atmosferske pojave koje čine da se tokom vremena urušavaju rudarska okna i gube svoj prvobitni izgled. Dok se prikupljanje minerala u budućnosti može u velikoj meri sprečiti oživljavanjem prostora, prirodni uticaji se ne mogu potpuno izbeći. Međutim, prilikom daljeg razvoja projekta zaštite nalazišta, bitno je pronaći načine za umanjenje posledica ovih uticaja.

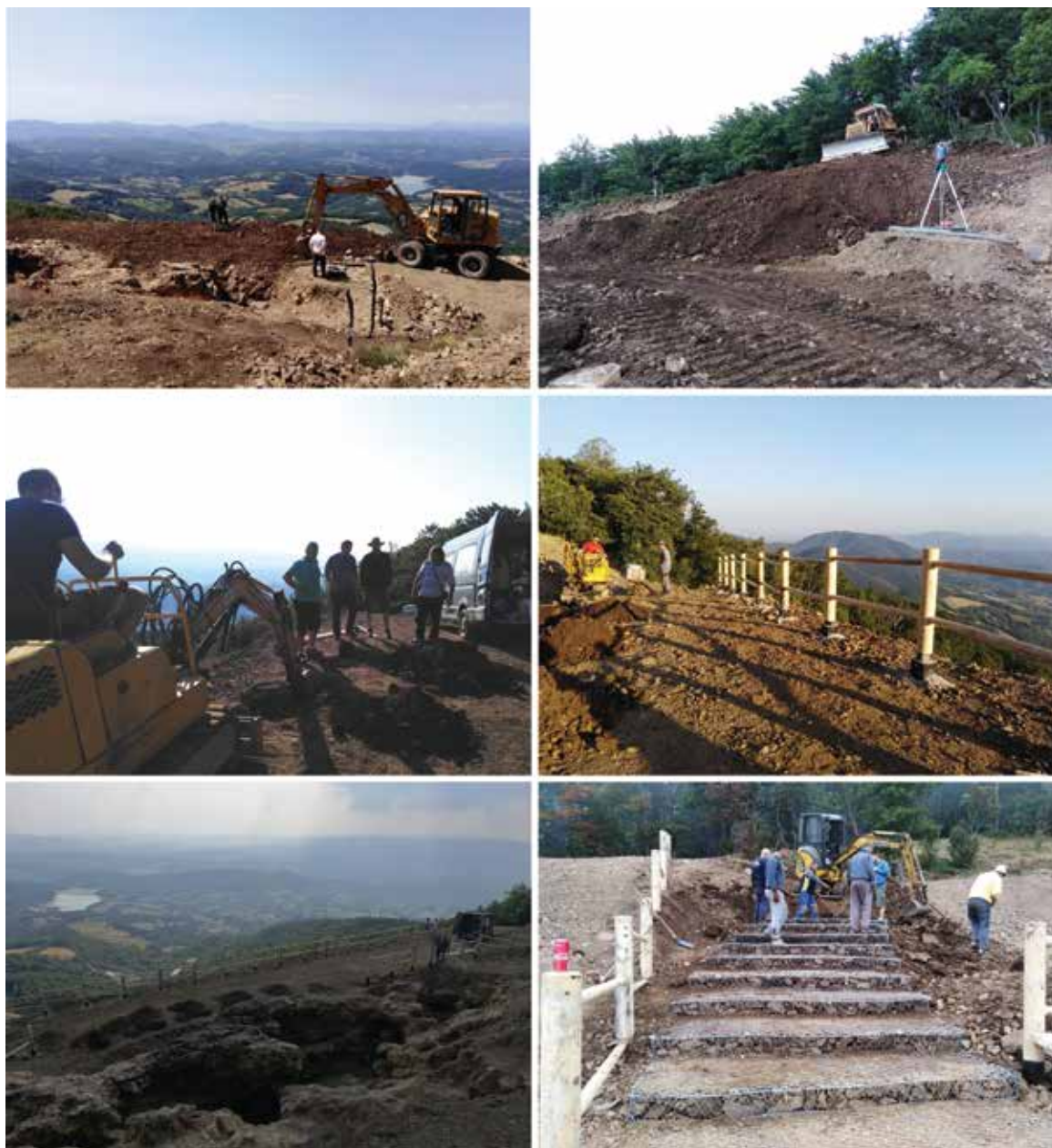
U skladu sa zakonskim merama zaštite nalazišta koje obuhvataju i „zabranu izgradnje industrijskih, javnih, komercijalnih, stambenih i pomoćnih objekta i postrojenja“, prezentacija lokaliteta Prljuša ograničena je na uređenje prostora uz pomoć pejzažnog uređenja i eventualnih montažnih konstrukcija, dok se izgradnja može planirati samo u zaštićenoj zoni nalazišta za koju takođe postoje određene mere zaštite. Tokom 2019. godine izveden je samo prvi korak u ovom procesu, koji je obezbedio osnovnu zaštitu i prezentaciju okna nazvanog Objekat 1.

Uređenje prostora oko okna Objekat 1 u 2019. godini

Realizacija projekta *Uređenje i prezentacija praistorijskog rudarskog okna na lokalitetu „Prljuša“* obuhvatila je intervencije na putnoj infrastrukturi, odnosno fizičko odvajanje funkcije paraglajdinga od prezentacije Objekta 1, obezbeđenje nesigurnih delova prostora i padine za posetioce, kao i osnovni nivo prezentacije rudarskog okna. Izvedeni su zemljani radovi, radovi na ugradnji i punjenju gabionskih madraca koji su formirali pristupnu stazu, ali i radovi na izradi drvenih ograda sa klupom i info tablama.

Ispred Objekta 1 prolazi zemljani put koji u intervalima od nekoliko godina koristi JP „Srbijašume“. Funkcija prolaznog puta bi prema merama zaštite trebalo da bude ukinuta. Međutim, s obzirom na frekvenciju upotrebe ovog puta, ona za sada ne ugrožava prezentaciju i zaštitu nalazišta, pa je projektom predloženo ukidanje prolaska za potrebe šumara tek u nekoj budućoj fazi radova na prezentaciji. Pozicija puta je iskorišćena, ali uz proširenje u plato i ograđivanje ka padini, u cilju obezbeđenja posetilaca. Postavljene su i dve kapije na samom putu koje se ne zaključavaju, već vizuelno odvajaju prostor ispred Objekta 1 od prostora za paraglajding i daljeg puta kroz šumu.

Prostor neposredno uz Objekat 1 funkcioniše kao poletišta za paraglajding. Pristup Objektu 1 je pre intervencija na uređenju podrazumevao prolazak pored poletišta i presecanje putanje leta paraglajdera. S obzirom na to da je u cilju bezbednosti posetilaca bilo neophodno postaviti ogradu duž cele putanje njihovog kretanja, a da na ovom mestu to nije bilo moguće, jer bi ona smetala poletanju, projektom je planirano da se pristup posetilaca Objektu 1 izmesti. Zato je izvedena stepenasta rampa za posetioce koja počinje iznad okna i završava se na platou ispred njega. Na taj način je formirana jedna vrsta ulaza za posetioce na za sada najvišoj tački okna, koji će tokom budućih radova biti dodatno obeležen. Ovom intervencijom je, osim izbegavanja ukrštanja putanje posetilaca sa putanjom leta paraglajdera, ostvaren i celovit pogled na samo okno koji se dobija postepenim silaskom niz rampu. Rampa je izvedena usecanjem gabionskih madraca u postojeći teren, a zatim njihovi punjenjem sitnim kamenjem prikupljenim na prostoru nalazišta. Postojanje paraglajdinga kao sportsko-rekreativne aktivnosti ovim projektom je prihvaćeno kao rezultat prirodnih vrednosti planine Rudnik i omogućen je nastavak njenog nesmetanog odvijanja, ali i unapređen oblikovanjem poletišta u dogovoru sa članovima letačkog kluba iz Kragujevca. Današnji plato ispred okna Objekat 1 predstavlja mesto za njegovo sagledavanje, ali i prostrani vidikovac. Drvena ograda ka padini je izvedena od borovih oblica sa žičanim pletivom, uz postavljanje znakova zabrane i upozorenja. Integralni delovi drvene ograde koja fizički štiti praistorijsko okno od posetilaca su info table i klupa za odmor. Na info tablama, čiji sadržaj je osmislila dr Selena Vitezović, date su informacije o samom nalazištu i posebno Objektu 1, a na njih su dodatno postavljene oznaka kulturnog dobra (tekst: „Ovo arheološko nalazište je pod posebnom zaštitom“ uz grb Republike Srbije) i logo Arheološkog instituta. Dve napred pomenute kapije sa zaštitnim ogradama ka oknu i padini zaokružuju prostorani plato za posetioce i čine ga mestom za sagledavanje okna i predela planine Rudnik. Zaštitna drvena ograda je postavljena i sa obe strane stepenastog pristupa oknu, odnosno ka poletištu i oknu na koje se pruža pogled tokom silaska. U sledećoj fazi uređenja okna je planirano postavljanje dodatne info table sa grafičkom rekonstrukcijom praistorijskog rudarenja u oknu za koju već postoji odgovarajući prostor.

Slika 3. Okno Objekat 1 tokom radova na prezentaciji u 2019. godini (foto-dokumentacija Arheološkog instituta).

Ovom fazom zaštite i uređenja prostora nalazišta izveden je osnovni nivo obezbeđenja i prezentacije praistorijskog okna Objekat 1, bez uvođenja osvetljenja ili fizičke zaštite nalazišta sa čuvarom i video-nadzorom, što je u ovom trenutku neodrživo. Usled toga se može očekivati i povremeni dolazak planinara sa istočne i severne strane okna Objekat 1. Pošto su istraživanja u toku, njegova severna granica nije definisana i postavljanje ograde ovde nije bilo moguće, pa će ovaj sada delimično nebezbedan pristup oknu u toku planiranog nastavka realizacije projekta biti postepeno zatvaran u skladu sa napredovanjem arheoloških istraživanja. S obzirom na to da istočnu granicu okna čini strma stena gde bi postavljanje ograde moglo oštetiti njen izgled iz perioda eksploatacije, a nakon procene da je pristup sa ove strane veoma težak, ona je za sada ostala takođe neobebeđena. Mogućnosti načina obezbeđivanja ove granice će biti razmotrene kroz razradu projekta prezentacije čitavog nalazišta. Jedan od načina upoznavanja posetilaca sa samim procesom praistorijskog rudarenja jeste i prezentacija originalnih artefakata pronađenih tokom arheoloških iskopavanja. S obzirom na to da je arheološko nalazište Prljuša prirodni prostor bez trenutnih mogućnosti formiranja zatvorenih i obezbeđenih prostora u kojima bi se mogli izložiti ovi predmeti, uz info table ispred samog okna „Objekat 1“ postavljen je gabionski koš ispunjen pronađenim kamenim batovima. Reč je o slučajnim površinskim nalazima kojima lokalitet obiluje i koje, zbog njihove masovnosti, nije moguće sve pohraniti u nadležni muzej. Njihovim prikupljanjem na jednom mestu nisu poremećeni arheološki konteksti, a njihovom prezentacijom je delimično poseticima približen praistorijski proces rudarenja. U cilju jasnijeg sagledavanja prostora okna, odnosno prepoznavanja prostorija ili komunikacija kojima su se kretali rudari, planirano je postavljanje malih informacionih tabli u samom oknu.

Šumski zemljani put kojim se sa lokalnog planinskog puta direktno dolazi do arheološkog nalazišta je takođe uređen tokom ovog projekta, dok su na planinskim putevima postavljeni drveni putokazi sa označenim pravcem ka arheološkom nalazištu Prljuša. Takođe, s obzirom na nedavno dobijanje dozvole od opštine Gornji Milanovac za uređenje turističke signalizacije, na lokalnom putu Gornji Milanovac – Rudnik će biće postavljena i dva metalna putokaza, za koje je dr Vidan Dimić dizajnirao poseban logo.

Rezultati projekta su objavljeni u dnevnom listu *Politika*, rubrika „Društvo“, 21. septembra 2019. godine u reportaži pod imenom „Najveće i najstarije uređeno rudarsko okno u jugoistočnoj Evropi - Pogled u dubinu bakarnog doba“ (Аничих 2019), u *Takovskim novinama* 13. februara 2020. godine u reportaži pod imenom „Na oknima jedne od najstarijih metalurgija sveta – Vidikovac iz praistorije“ (Савић 2020), kao i u više drugih medija tokom 2020. i 2021. godine. Prateći objave sa fotografijama preko društvenih mreža, zaključujemo da se nakon završetka ovog projekta sve više posetilaca planine

Slika 4. Okno Objekat 1 nakon radova na prezentaciji u 2019. godini (foto-dokumentacija Arheološkog instituta).

Rudnik upoznao sa arheološkim nalazištem Prljuša, da letaći paraglajding kluba prostor lakše koriste, kao i da su se planinari koji osvajaju Mali Šturac pešačeci zvaničnom planinarskom rutom planine Rudnik (PSS) rado odmarali ispred okna, uživajući u pogledu na Šumadiju.

Razvoj projekta zaštite nalazišta

S obzirom na postojanje više praistorijskih okana na arheološkom nalazištu Prljuša, činjenicu da i pored zabrane neovlašćenog prikupljanja pokretnih nalaza na ovom prostoru ova aktivnost i dalje postoji, kao i da je uređenje prostora oko okna 2019. godine izazvalo pozitivne reakcije posetilaca, planirano je da se tokom 2020. godine izradi projekat zaštite i prezentacije celokupnog arheološkog nalazišta. Projektom se planira detaljna razrada projekta prezentacije više istraženih okana, kao i pešačkih komunikacija koje ih povezuju, ali i mogućnost nadzora i osvetljenja lokaliteta.

Prezentacija dela arheološkog nalazišta Prljuša izvedena 2019. godine predstavlja za sada jedini primer uređenog prostora jednog praistorijskog rudnika u Srbiji. Veliki broj primera iz sveta pokazuju uspešne načine zaštite i prezentacije mesta praistorijskog rudarenja. Jedno od njih je celina *Great Orme Bronze Mines* u Velsu (Williams, Le Carlier de Veslud 2019, 1178–1196; *Great Orme Mines* 2020), odnosno rudnik bakra iz bronzanog doba gde je uz pomoć minimalnih intervencija izvršena prezentacija rudnika za posetioce. U Srbiji, nažalost, drugi prirodni prostori istorijske eksploatacije resursa nisu prezentovani, iako predstavljaju vredno prirodno-geološko i kulturno-industrijsko nasleđe. Industrijsko nasleđe pruža dokaze o aktivnostima koje su imale duboke istorijske posledice na društvo, nosi društvenu vrednost, jer svedoči o životima običnih ljudi, ima tehnološku i naučnu vrednost, a može imati i estetsku vrednost (Ratkajec 2014, 253). Mada je potreba za očuvanjem industrijskog nasleđa u Srbiji odavno prepoznata, a neki prostori i građevine su valorizovane i uključene u evropsku mrežu industrijskog nasleđa (ERIH 2020), njegova praktična konzervacija, odnosno očuvanje i prezentacija, nisu razvijeni (Nikolić 2018, 402). Jedini primer prezentacije nasleđa rudarenja je Senjski rudnik gde je rehabilitacija starog Muzeja ugljarstva zajedno sa mašinskom radionicom i upravnom zgradom, uz uređenje muzeja na otvorenom, završena 2014. godine (Музеј угљарства 2017). Interesantno je pomenuti da je još 1984. godine predložena zaštita i prezentacija ranoeneolitskog i antičkog rudnika bakra Rudna Glava kod Majdanpeka, kulturnog dobra od izuzetnog značaja, uz uređenje šireg prostora oko rudnika, kao i pokrivanje okana zaštitnom konstrukcijom ispod koje bi postojao muzej, a dalje bi se iz njega silazilo u okna i galerije. Nažalost, razrada projekta, pa posledično i realizacija, izostale su (Васић, Јовановић 1984, 119–128).

Na planini Rudnik je rudarenje prisutno od praistorije do danas, pa bi bilo takođe veoma važno pokrenuti inicijativu da se u budućim prostornim planovima i strategijama opština, regiona, ali i države Srbije daju i rešenja za objedinjenu aktivnu prezentaciju i zaštitu svih vrednosti ove planine na kojoj je prisutno jedinstvo prirodnog i kulturnog nasleđa. Jedan od strateških planova je već doneo prepoznavanje Rudnika kao vredne prostorne celine i dao preporuke za očuvanje pojedinačnih elemenata prirodnog i kulturnog nasleđa, ali nažalost bez njihove čvrste međusobne veze (Стратешки мастер план 2014). Jedno od mogućih dopunskih rešenja ovom planu predstavlja prepoznavanje Rudnika kao ekomuzeja u okviru koga može biti formiran arheološki park posvećen rudarenju (Алексић-Чеврљаковић 2016, 15–25).

Zaključak

Realizacija projekta *Uređenje i prezentacija praistorijskog rudarskog okna na lokalitetu Prljuša* u 2019. godini potvrdila je mogućnost održivosti prezentacije arheoloških nalazišta uz minimalne intervencije i dala smernice ka daljem planiranju prostora čitavog nalazišta Prljuša. Nakon izvedenih radova na uređenju i prezentaciji okna Objekat 1, Prljuša je dobila bezbedan prostor za posetioce i paraglajding korisnike, pristupnu stazu i vidikovac, a samo arheološko nalazište je zvanično obeleženo i prezentovano po prvi put. U prirodnom prostoru u kome postoji tradicija rudarenja od praistorije do danas, ali i koji je mesto sportsko-rekreativnih aktivnosti, na taj način su zajednički vrednovane njegove prirodne, geološke, kulturne i istorijske vrednosti.

Najčešći posetioci ovog prostora su planinari i zaljubljenici u prirodu koji sada, osim saznanja o važnom arheološkom nalazištu i doživljaja monumentalnosti ostataka praistorijskog rudnika, bezbedno uživaju u pogledu sa vidikovca i odmaraju se na svom daljem putu uz planinu Rudnik. Nastavak uređenja i prezentacije prostora čitavog arheološkog nalazišta će sigurno privući još više posetilaca, pa bi u budućnosti trebalo prostor unaprediti uz uvođenje dodatnih aktivnosti, u cilju njegove aktivne zaštite i upotrebe od strane različitih kategorija posetilaca – arheologa, geologa, biologa, planinara, sportista, školske dece i studenata različitih usmerenja, ljubitelja prirode i kulturnog nasleđa. U svetu se u prirodnim ambijentima koji obnavljaju fizičku i psihičku energiju dešavaju različiti događaji i manifestacije, čak i oni koje u ustaljenom sistemu razmišljanja ne povezujemo sa ovakvim predelima. Arheološko nalazište Prljuša, odnosno planina Rudnik, osim prirodnih vrednosti nosi i one kulturne, čime se ne pokazuju samo njene prirodne lepote i tragovi kulturnih aktivnosti ljudi, već i njen značaj za razumevanje odnosa čoveka i prirode.

Bibliografija:

Аничих 2019 – Г. Аничих, Највеће и најстарије уређено рударско окно у југоисточној Европи - Поглед у дубину бакарног доба, *Полишика*, 21.09. 2019.

Алексић-Чеврљаковић 2016 – М. Алексић-Чеврљаковић, Планина Рудник – образац ревитализације, могућности и ограничења, *Зборник радова Народної музеја XLVI*, 2016, 15–25.

Антоновић 2013 – Д. Антоновић, Камено оруђе са Малог Штурца: истраживање 2011. и 2012. године, *Зборник Народної музеја XXI-1 (археологија)*, 2013, 61–76.

Антоновић, Вукадиновић 2011 – Д. Антоновић, М. Вукадиновић, Прљуша – Мали Штурац, нова истраживања праисторијског рудника на Руднику, *Наша прошлост* 12, 2011, 35–44.

Antonović, Dimić 2017 – D. Antonović, V. Dimić, Copper ore exploitation at the site of Prljuša on Mali Šturac, in: S. Vitezović, D. Antonović (eds.), *Archeotechnology Studies: Raw Material Exploitation from Prehistory to the Middle Ages*, Beograd 2017, 117–142.

Antonović, Vukadinović 2012a – D. Antonović, M. Vukadinović, Geofizička i arheološka istraživanja na Malom Šturcu u 2011. godini, u: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, Beograd 2012, 26–29.

Antonović, Vukadinović 2012b – D. Antonović, M. Vukadinović, Eneolithic mine Prljuša – Mali Šturac: archaeological and geophysical investigations, *Starinar* LXII, 2012, 95–106.

Antonović 2017 – D. Antonović, Praistorijsko rudarstvo na Malom Šturcu: istraživanje 2014. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd 2017, 23–29.

Antonović et al. 2014a – D. Antonović, M. Vukadinović, A. Cicović, Praistorijski rudnik na lokalitetu Prljuša, Mali Šturac: istraživanje 2012. godine, u: D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, Beograd 2014, 28–31.

Antonović et al. 2014b – D. Antonović, M. Vukadinović, A. Cicović, u: D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, Beograd 2014, 34–37.

Антоновић et al. 2014c – Д. Антоновић, М. Вукадиновић, А. Цицовић, Праисторијски рудник бакра на Малом Штурцу: истраживања 2010–2012. године, *Зборник радова Музеја рудничко-шаковској краја 7*, 2014, 5–19.

Antonović et al. 2018 – D. Antonović, S. Vitezović, V. Dimić, M. Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.),

Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2016. godini, Beograd 2018, 13–22.

Antonović et al. 2019 – D. Antonović, S. Vitezović, V. Dimić, M. Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, Beograd 2018, 70–77.

Antonović et al. 2021 – D. Antonović, S. Vitezović, V. Dimić, Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2018. godini, u: S. Vitezović, M. Radišić, Đ. Obradović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2018. godini*, Beograd 2021, 55–61.

Antonović et al., u pripremi – D. Antonović, S. Vitezović, V. Dimić, Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2019. godini, u: S. Vitezović, M. Radišić, Đ. Obradović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2019. godini*, Beograd.

ERIH 2020 – European Routes of Industrial Heritage. „Country Serbia“. <https://www.erih.net/i-want-to-go-there/>, pristupljeno 02.05.2020.

Great Orme Mines 2020 – Great Orme Bronze Age Copper Mines. „Bronze Age Mine Self Guided Tour“. <https://www.greatormemines.info/tour/>, pristupljeno 02.05.2020.

Јовановић 1988 – Б. Јовановић, Прљуша – Мали Штурац: праисторијски рудник бабра и горског кристала на Руднику, *Зборник радова Народној музеја XVIII*, 1988, 5–12.

Музеј угљарства 2017 – Музеј угљарства – Сењски рудник. „Ноћ музеја“. <http://muzejugljarstva.rs/>, pristupljeno 02.05.2020.

Николић 2018 – *Конструкција, деконструкција и реконструкција Виминацијума: Контекст и концепт*, Необјављена докторска дисертација одбрањена на Архитектонском факултету Универзитета у Београду.

Одлука 2017 – Одлука о утврђивању локалитета Прљуша на Руднику за археолошко налазиште, *Службени гласник РС 13/2017*.

PSS – Planinarski savez Srbije. „Rudničke staze“. <https://pss.rs/terenipp/rudnicke-staze/>, pristupljeno 02.05.2020.

Ratkajec 2014 – M. Ratkajec, Zastita industrijske baštine na primjeru Tvornice strojeva i ljevaonice metala Braća Ševčik, *Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda 5/2014*, 2014, 243–257.

Савић 2020 – Н. Савић, На окнима једне од најстаријих металургија света – Видиковац из праисторије, *Таковске новине*, 13.02.2020.

Стратешки мастер план 2014 – Стратешки мастер план одрживог развоја планине Рудник од 2014. до 2024. године, *Службени лист Града Крагујевца 45/2017*.

Васић, Јовановић 1984 – Ч. Васић, Б. Јовановић, Могућности заштите и презентације ранеонеолитског и античког рудника бабра Рудна Глава код Мајданпека, *Саопштења XVI*, 1984, 119–128.

Williams, Le Carlier de Veslud 2019 – A. Williams, C. Le Carlier de Veslud, Boom and

Bust in Bronze Age Britain: Major Copper Production from the Great Orme Mine and European Trade, c. 1600–1400 BC, *Antiquity* 93/371, 2019, 1178–1196.

Napomene:

¹Članak je nastao kao rezultat sledećih projekata: *Uređenje i prezentacija praistorijskog rudarskog okna na lokalitetu Prljuša, Mali Šturac* (Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, rukovodilac projekta dr Emilija Nikolić), *Prospekcija Malog Šturca: istraživanje praistorijskog rudarstva* (Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, rukovodilac projekta dr Dragana Antonović), *Arheologija Srbije: kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI177020), *Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana* (OI177023); *Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizuelizacije* (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (III47018)) i *Romanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (OI177007)).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2019"(082)(0.034.2)
902.2(497.11)"2019"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2019. godini / urednici Selena Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd. - Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-061-3

a) Археолошки институт (Београд) -- Истраживања -- 2019 -- Зборници
б) Археолошка истраживања -- Србија -- 2019 -- Зборници

COBISS.SR-ID 57205769

